

DYNAMISCH PERSPECTIEF

Ledenblad van de Vereniging voor

Biologisch-Dynamische Landbouw & Voeding

inclusief
DEMETER MONITOR
2021/2022

OASES

van hoop en
verbinding

De wereld wakker kussen

Bij de aanbieding van het Groenboerenplan deze zomer aan beide ministers van LNV, zei minister Van der Wal letterlijk: 'Het systeem is gewoon op'. Ze zei dat 'wij' (ofwel de vertegenwoordigers van het Groenboerenplan) 'de ambassadeurs zijn van de landbouw van de toekomst'. Een lichtpuntje, als een VVD-bewindsvrouw – als het kabinet er bij het verschijnen van dit nummer nog zit trouwens – tot dit inzicht komt.

Maar tot welke beleidsdaden gaat dit verder leiden? Dichter Alexis de Roode schreef een prachtige aanbevelingsbrief aan Van der Wal om het boek *Wormmaan* van Libris-literatuurprijs-winnaar Mariken Heitman te lezen (zie pag 25). Ik sluit me daar graag bij aan. Heitman, die biologie studeerde en groenteteelt doceerde, schrijft in *Wormmaan*: 'De natuur is oneindig complex, herprogrammeert zich doorlopend. We hebben haar niet ontcijferd, we doen hoogstens alsof.' Haar literaire meesterwerk vormt een moreel tegenwicht ten opzichte van de hindermachten die blijven aandringen op 'controle-denken' en het soort technologische innovaties die het huidige verdienmodel en de schaalvergroting blijven aanjagen.

Wanneer dringt werkelijk de urgentie door dat alle leven op aarde met elkaar verweven is en dat we de tak aan het doorzagen zijn waar we allen op zitten? Dat vraagt om een dieper voelen, weten en ervaren. Daar hebben we verbeeldingskracht voor nodig, een moreel kader en plaatsen waar je de aantrekkingskracht kunt ervaren van een werkelijk levende landbouwcultuur.

Klimaatverandering valt al niet meer te stoppen. Letterlijk elke dag kunnen we lezen over de rampzalige gevolgen ervan: bosbranden, overstromingen, water- en voedseltekorten. Totale klimaatontwrichting en wereldwijde sociale chaos zijn misschien nog wel te stoppen. Maar dat kan alleen als we de waarheid zoals

die zich aandient accepteren en verantwoordelijkheid nemen voor wat ons te doen staat. Als we 'de wereld met schoonheid wakker kussen', zoals Brigitta Hogendoorn in deze DP zegt. En als we nieuwe creatieve verbindingen vormgeven 'en het goede doen', zoals Rudi Gerding. Zo scheppen we oases van hoop en verbinding.

Landbouw gaat over veel meer dan voedsel verbouwen. Een levende landbouwcultuur kan de basis vormen van een andere samenleving waar naast vitale voeding wordt gezorgd voor schone lucht, schoon water, koolstofbinding in de bodems, biodiversiteit en zorg voor mensen. Dat is niet eenvoudig. Het vraagt tegelijk geduld, vertrouwen en doorzettingsvermogen. Het vermogen om tegenslagen te accepteren en er lering uit te trekken. Dit themanummer staat vol verhalen van ondernemende mensen die vanuit hun droom hun 'eigen wijze' weg durven te bewandelen.

Lobby vanuit het Groenboerenplan om te komen tot een langjarige en integrale aanpak (stikstof is immers vooral een indicator en deelprobleem) blijft nodig en zal hopelijk tot enkele tastbare resultaten leiden. Maar de systeemverandering die we nodig hebben, hangt samen met een echte bewustzijnsverandering. Kunstenaars kunnen helpen met hun verbeeldingskracht. En onze boeren – die gelukkig ook steeds vaker in de media verschijnen – vormen de compost voor de echte transformatie die we zo hard nodig hebben.

Bert van Ruitenbeek,
directeur van Stichting Demeter,
is themaredacteur van dit nummer

De grootsheid van het kleinschalige | 8

De kunst van het dromen | 12

Laten we lekker onszelf blijven | 20

D Y N A M I S C H
P E R S P E C T I E F

Ledenblad van de Vereniging voor
Biologisch-Dynamische Landbouw & Voeding

- 4 Alle broederhanen een volwaardig leven
- 6 Winkelier én biodynamisch boer
- 8 De wereld wakker schudden met schoonheid
- 11 Colomn Kalle: De Berk
- 12 De kunst van het dromen
- 17 Vandana Shiva: 'Biodiversiteit is een brug naar geluk'
- 18 Biodynamische landbouwgemeenschappen als zonnige oases
- 20 BD-JONG: Be the change
- 22 Land en Boschzigt: Tuin met aantrekkingskracht
- 24 Kort & Goed
- 26 Nieuws uit de BD-Vereniging
- 29 BD-Agenda
- 30 Ledenservice

Inclusief Demeter Monitor

In het hart van deze Dynamisch Perspectief vind je de nieuwste Demeter Monitor met trends en ontwikkelingen. Relaties van Stichting Demeter ontvangen dit nummer, ook als ze geen lid zijn van de BD-Vereniging. Wil je voortaan altijd dit mooie blad in je brievenbus? Word dan lid via bdvereniging.nl/lid-worden

Ellen Winkel, hoofdredacteur

Alle broederhanen een volwaardig leven

“Als je in samenhangen denkt, ontstaat er vanzelf ruimte voor nieuwe ideeën”, ervaart Sander Verbeek, ondernemer van biodynamisch pakstation De Grote Kamp. Door ketenbrede samenwerking lukte het zowaar om een oplossing te vinden voor de mannelijke eendagskuikens. Zijn droom? Zelf kippen houden en de hele kringloop verbinden. | Tekst en

beeld: Annelijn Steenbruggen

Na twee decennia pionieren is het de biodynamische pluimveesector gelukt: de broertjes van de legkippen worden opgefokt als vleeshaan. Voor de productie van Demeter eieren worden er dus geen mannelijke eendagskuikens meer gedood en weggegooid. Het geheim van dit succes is de samenwerking tussen boeren, slager, groothandels, winkels en De Grote Kamp, waar Sander Verbeek eigenaar van is. De Grote Kamp is een pakstation en groothandel in biodynamische eieren, waar zes biodynamische pluimveehouders hun eieren aan leveren. Het is in 1978 opgericht in het Gelderse Drempt door pluimveehouders Wim en Bep Vredevoogd, die rond 2005 ook het voortouw namen in het opfokken en vermarkten van broederhaantjes. In Brabant runde Sander Verbeek samen met zijn familie een soortgelijk be-

drijf, maar dan in gangbare eieren. “Op een dag kwam Wim onverwacht bij ons op kantoor”, blikt Sander terug. “Hij wilde met pensioen en zag in ons een goede opvolger. Zodoende zijn we in 2010 met hem gaan samenwerken. Voordat ik Wim leerde kennen, was ik niet zo bewust bezig. Ik deed gewoon mijn ding en dat liep goed. De samenwerking met de biologische groothandels en winkels was erg collegiaal; dat beviel me beter dan wat ik gewend was met de gangbare retailers. Bovendien stelden consumenten van Demeter eieren kritische vragen, die mij positief aan het denken zetten. In 2019 hebben we onze gangbare tak verkocht en zijn ons volledig op De Grote Kamp gaan richten.”

Tunnelvisie

“Ik had een tunnelvisie op de kip en het ei

en geen oog voor het grote geheel”, vertelt Sander over de tijd voordat De Grote Kamp op zijn pad kwam. “In de biodynamische landbouw kijken we ook naar alles rondom de kip: de bodem, lokale voerteelt, biodiversiteit. Als je in samenhangen denkt, ontstaat er vanzelf ruimte voor nieuwe ideeën. Het broederhaantje is daarvan een voorbeeld. De kostprijs van broederhaantjes is aanzienlijk hoger dan van vleeskippen. Dit is een groot struikelblok dat je niet als individueel bedrijf kunt oplossen. Toen hebben we als gehele sector – boeren, slager, groothandelaren en winkeliers – gezamenlijk het financiële plaatje kloppend gemaakt: we hebben de eierprijs verhoogd om het vlees van de broederhaantjes op een normaal prijsniveau te krijgen. Een groot deel van onze consumenten is vegetariër. Het duurde even voordat we hen durfden te

‘Het duurde even voordat we onze consumenten – veel vegetariërs – durfden te vertellen dat bij het eten van eieren ook het broederhaantje hoort’

vertellen dat bij het eten van eieren ook het broederhaantje hoort, evenals bij het drinken van melk een stierkalve. Gelukkige begrippen de meesten dit en is de afzet van de eieren stabiel gebleven.”

Naast handelaar ook boer

Sinds kort pacht Sander een kippenbedrijf met twee stallen en tien hectare grond, dat hij omschakelt naar Demeter, zodat hij de

zevende biodynamische pluimveehouder kan worden die eieren en broederhaantjes afzet via De Grote Kamp. Zijn droom? “Een plek ontwikkelen waar kippen zich volledig natuurlijk kunnen gedragen, waar ik zelf voer kan telen, waar ruimte is voor de natuur en waar ik onze afnemers en consumenten kan laten zien wat biodynamisch echt inhoudt. Ik wil me dus met de hele kringloop verbinden.” ^{EW}

Nieuwe verbindingen bouwen

Winkelier én biodynamisch boer

Na de middelbare school wilde Rudi Gerding eigenlijk biodynamisch boer worden, maar hij rolde het winkeliërsvak in. Veertig jaar later is hij dan toch BD-boer. Hij levert eieren, groente en pruimen aan zijn eigen Groene Winkel in Zeist en bouwt een huis met stro van eigen akker. “De samenhang tussen winkel, land en huis is voor ons een Demeter aspect.” Tekst en beeld: Annelijn Steenbruggen

“Hoe ver zal ik teruggaan in de tijd?” vraagt Rudi. “In 1976 was ik 17 jaar en verdiende naast school goed met baantjes als onderhoudsschilder en fotograaf. Materieel had ik het voor elkaar maar ik was niet gelukkig. Van de ene op de andere dag besloot ik om het anders te gaan doen. Zingeving werd mijn nieuwe leidraad. Als kind hielp ik mijn vader in zijn grote moestuin en van jongs af aan heb ik belangstelling voor de natuur. Vanuit die interesses kwam ik op het spoor van de biodynamische landbouw. Ik meldde mij aan voor de deeltijdopleiding van de Warmonderhof, maar vanwege mijn jonge leeftijd mocht ik alleen de voltijdopleiding doen. Elke dag naar school gaan zag ik echter niet zitten.” In die tijd was de verkoopkant van biologische producten nog onderontwikkeld. Rudi besloot om daar samen met zijn vrouw Astrid een rol van betekenis in te gaan spelen. In 1982 startten ze met

De Groene Winkel, eerst in Utrecht en later in hartje Zeist.

Doorschakelen

In 2000 kochten Rudi en Astrid een verwaarloosde rietgedekte boerderij in Werkhoven met een oude pruimenboomgaard: “Omdat we de pruimen in onze winkel wilden verkopen, hebben we de boomgaard officieel omgeschakeld naar biologisch. Dat was het begin van een klein beetje boer worden. In 2016 verkocht onze buurman zeven hectare. Omdat de melkprijs toen historisch laag was, kon hij zijn land niet kwijt aan melkveehouders in de buurt. Zo konden wij het kopen en grepen we de kans om door te schakelen naar Demeter.” Met hulp van een loonwerker verbouwt Rudi nu biodynamische aardappels, pompoenen, suikermaïs en graan. De oogst bewaren ze in het koele magazijn van de winkel om het vanuit daar aan hun klan-

ten te verkopen. De graankorrels zijn voor de ruim tweehonderd Franse Marans, zwarte raskippen die donkerbruine eieren leggen en in een mobiele kippenkar zijn gehuisvest.

Samenhang

Op 6 juni 2019 sloeg de bliksem in het rieten dak van de oude boerderij. Rudi en Astrid moesten toekijken hoe hun geliefde woning in vlammen opging: “Het was zeer ingrijpend”, vertelt Rudi. “Wel bracht het ons in de situatie om een nieuw huis te bouwen. De kunst van het leven is om het goede goed te doen. Als bio-winkelier en biodynamische boer zaten we al op het goede spoor. We hebben onze intuïtie verder gevolgd en hebben voor duurzame bouw gekozen: stro van eigen teelt, hout, leem en een sedemdak. De sterke samenhang tussen onze winkel, het land en huis is voor ons een Demeter aspect. Daarmee bouwen we nieuwe verbindingen.”

De wereld wakker schudden met schoonheid

“Met bloemen breng ik de schoonheid van de natuur bij de mensen thuis”, vertelt Brigitta Hogendoorn, bloementeler bij biodynamische zorgboerderij Urtica de Vijfsprong. “Hopelijk stimuleert hen dat om van de natuur te houden, en waar je van houdt daar ga je goed voor zorgen.” Sinds kort teelt ze ook wede voor kunstenaar Claudy Jongstra. “Af en toe moet ik in mijn arm knijpen om te geloven dat ik écht onderdeel ben van dit kunstproject.” | Tekst en beeld: Annelijn Steenbruggen

In de tuin van Urtica de Vijfsprong in Vorden groeit sinds dit voorjaar wede, een kruisbloemige plant waarmee cliënten straks schapenwol indigoblauw gaan verven. De wedeteelt is de start van een wolwerkplaats in samenwerking met kunstenaar Claudy Jongstra. Biodynamisch bloementeler en ondernemer Brigitta Hogendoorn teelt de wede van zaadje tot oogst. “In samenwerking met Claudy Jongstra gaan we op Urtica de Vijfsprong een keten van plant tot product vormgeven”, vertelt ze. “Claudy leidt ons op in haar technieken en heeft een kunstzinnige inbreng. Mijn bijdrage is de wedeteelt. Na de oogst draag ik het gewas over aan onze nieuwe ambacht- en kunstwerkplaats. Een lokale schaapherder levert de wol, die onze cliënten gaan spinnen, verven en vilten.”

Dit is te leuk

Dat Brigitta als bloementeler deel is van een kunstproject, is voor haar een puzzel die in elkaar valt. Als kind wilde ze namelijk boer én beeldhouwer worden. “Met beeldhouwer bedoelde ik iets kunstzinnigs”, licht ze toe. Hoewel een opleiding in die richting ook lonkte, koos Brigitta voor landbouwschool Warmonderhof, waar ze haar partner Guus

leerde kennen. Na hun opleiding vonden ze werk en een woning op Urtica de Vijfsprong, Guus als de melkveehouder en Brigitta als bedrijfsleider van de boerderijwinkel. In hun privétuin legde Brigitta een kleine bloementuin aan. Ze vond het zo leuk, dat ze een verlangen voelde om hier haar werk van te maken. “Het liefst als zelfstandige ondernemer”, zegt ze. Maar ze werd teruggeroepen door zichzelf: “Dit is te leuk, dit kan ik niet serieus nemen als werk, bovendien is het moeilijk om er een boterham mee te verdienen.”

Grootseheid van het kleinschalige

In 2018 ging Brigitta naar de internationale biodynamische landbouwconferentie in Dornach. Hier kwam ze oog in oog te staan met het kunstwerk ‘Woven Skin’, de wandkleedinstallatie van Claudy Jongstra. De lezing die Claudy op de conferentie gaf, raakte een snaar: “Ze sprak over de grootseheid van het kleinschalige. Met haar kunst, die over de hele wereld in grote steden hangt, wil ze mensen wakker schudden voor de pure schoonheid en echtheid van kleinschalige landbouw en ambachten.”

Niet lang daarna verhuisde Brigitta's vader naar een verpleeghuis en hielp ze bij het opruimen van zijn boekenkast: “Mijn vader was kunstenaar en werkte met natuurlijke pigmenten. Iets van zijn essentie, wat voor hem belangrijk was, wilde ik met mij meedragen. Al zijn boeken over verfplanten heb ik toen voor mijzelf in een doos gegooid. Ik heb daarbij de wens uitgesproken: ik zou wel iets met kleuren en planten willen doen, misschien wel iets met Claudy Jongstra.”

Vuurtje

Vorig jaar, na de geboorte van haar derde kind, nam Brigitta een jaar zorgverlof. In dat jaar overleed haar vader: “Het is een cliché maar wel echt waar. Wat ik altijd al ergens wist en voelde, begreep ik pas echt toen mijn vader stierf: ik moet gaan doen waar mijn vuurtje mij heen leidt. Toen kwam ik toch weer uit bij de bloemen. Het is fysiek boerenwerk met mijn poten in de grond in combinatie met het kunstzinnige van de boeketten. Voor mij een perfecte combinatie. En over het financiële stuk: eerst maar eens gewoon gaan doen! Als het niet blijkt te werken, kan ik altijd weer bijsturen of het iets aanpassen.”

Het kleine lapje grond voor haar eigen keukenraam mocht ze van Urtica de Vijfsprong huren en voor de droogzolder sloot ze een gebruiksovereenkomst af. Toen het zakelijke stuk geregeld was, ploegde Guus het landje voor haar om. Daarna heeft ze het ingezaaid met allerlei soorten snijbloemen. Ze had haar kleine onderneming nog in de steigers staan, toen Astrid van Zon, eindverantwoordelijke van Urtica de Vijfsprong, bij haar aan-

‘Je ziet het in goede restaurants en bij kunstenaars. In hun zoektocht naar kwaliteit, komen ze uit op de bezieling en fijnzinnigheid die de biodynamische landbouw aan smaak en kleur toevoegt’

klopte met het nieuws dat de zorgboerderij ging samenwerken met Claudy Jongstra. “Voor de wedeteelt dacht Astrid aan mij”, zegt Brigitta. “Dat dit mij gegund werd, was een enorme kans voor mij als starter. Ik teel de wede als een apart onderneminkje, maar in verbinding met de kunstwerkplaats. We doen het samen.”

Pedaalemmerzak vol wedezaad

Claudy Jongstra kwam naar Vorden. Aan de groepsleiders en cliënten van Urtica de Vijf-sprong, die de nieuwe werkplaats opstarten, gaf ze een workshop spinnen en weven. “Ze had studenten van een modeschool meegenomen”, vertelt Brigitta. “Die brachten een hele leuke sfeer mee. Onze cliënten werden daar enthousiast van en wilden graag alles leren. Daarna zijn we met de hele groep voor een excursie naar Friesland gegaan, waar Claudy woont en werkt.” Dit voorjaar ontving Brigitta van Claudy een pedaalemmerzak vol

Van deze groene wede-bladeren wordt een intens blauwe kleurstof geëxtraheerd voor de kunstwerken van Claudy Jongstra

wedezaad. Die heeft ze eerst voorgezaaid en daarna uitgeplant: “Het is maar anderhalf bedje, dus super kleinschalig.” Als de wede is geogst, komt er weer een uitwisseling met Claudy in Vorden of Friesland: “Dan gaat ze ons leren hoe we er met fermentatie en kneden indigoverf van kunnen maken.”

Als Brigitta uit haar keukenraam kijkt, wordt ze helemaal gelukkig door het uitzicht op haar bloementuin: “In het begin dacht ik wel eens, okay bloemen, dat is alleen maar schoonheid, is dat niet te oppervlakkig? Eten is toch veel belangrijker? Inmiddels heb ik mijn mening bijgesteld. Met de schoonheid van bloemen breng ik de schoonheid van de natuur bij de mensen thuis. Hopelijk stimuleert hen dat om van de natuur te gaan houden, en waar je van houdt daar ga je goed voor zorgen. Omdat je bloemen niet opeet, koop je de biodynamische kwaliteit – naast

de schoonheid en de geur – voor de gezondheid van de aarde. Dat gaat verder dan je eigenbelang en dat vind ik er nu juist mooi aan.”

Fijnzinnigheid

Dat een wereldbekende kunstenaar expliciet voor de biodynamische teelt kiest, vindt Brigitta een erkenning: “Je ziet het in goede restaurants en bij kunstenaars. Doordat zij steeds verder gaan in hun zoektocht naar kwaliteit, komen ze uit op de bezieling en fijnzinnigheid die de biodynamische landbouw aan smaak en kleur toevoegt. Met haar kunstwerken heeft Claudy een wereldwijd podium om de diepere laag van kleinschalige biodynamische landbouw zichtbaar te maken. Dat geeft betekenis aan mijn werk als bloementeler.” ^{EW}

De berk

Brr’, ritselt de berkenboom waar ik met mijn rug tegenaan zit. ‘Spannend! Het voorjaar is begonnen!’

‘Het voorjaar begonnen?!’, roep ik verwonderd. ‘Het is oktober, mevrouw! Volgens mij hebt u een klap van die laatste najaarsstorm gehad, want het is echt hérfst!’

‘Dat weet ik ook wel, hoor’, ritselt de berk, ‘maar met het vallen van de blaadjes begint de lente. Zie je mijn knoppen niet al zitten? Ik maak me vanaf nu op voor de lente. Net zoals het ontluiken van mijn blaadjes de start van de herfst is.’

‘Eeeuh’, mompel ik in gedachte, ‘dat moet ik even op mij in laten werken.’

‘Geeft niet. Je snapt de verbanden nog niet zo goed merk ik, dat komt vaker voor hoor’, sust de berk. ‘Jullie mensen denken vaak net verkeerd om. Zal ik nog een voorbeeld geven?’

‘Nou, graag!’

‘Neem de geboorte. Dat wat jullie zo mooi ‘het begin van het nieuwe leven’ noemen. Eigenlijk is dat natuurlijk het begin van het sterven. Vanaf dat een kind op aarde is, gaat zijn levenspad – hoe kronkelig ook – richting de dood. Maar pas na het sterven, begint het hele lange proces weer naar het leven toe! Het sterven, dát is ‘het begin van het nieuwe leven.’

Ergens zit er een logica in de redenatie van die boom, maar toch krijg ik er nog geen vat op.

‘Lastig hè? Ik zal het dichterbij huis houden: die enorm vervelende oom van jou ...’

‘Piet!’, ga ik gelijk los, ‘ja dat is een lummel! Hij zegt alleen maar wat ik allemaal verkeerd doe! Er komt echt niks dan onzin uit zijn mond!’

‘Welnee’, grinnikt de boom, ‘en weet je waarom niet? Het raakt je en niks kan jou raken, als het niet al in jezelf resoneert. Iets raakt als je het eigenlijk zelf ook weet, maar niet wil weten! Ook die man kan wel eens meer gelijk hebben dan je denkt. Jij ziet hem als een vijand, maar feitelijk is het je vriend, want hij wijst je pijnlijk op wat je nog te leren hebt!’

Ik ben even stil.

‘Dus geboorte is dood, voorjaar is najaar, vijand is vriend ... Is alles dan anders dan ik denk?’

‘Die kans is best groot’, ritselt de boom, ‘als je zo die appel pakt die je net naast je neer hebt gelegd, gaat je hand dan naar die appel toe, of is de beweging andersom en ‘trekt’ de appel eigenlijk aan je hand?’

‘Eeuh, daar moet ik even over nadenken.’

‘Oh, dat is ook een leuke! Ná-denken. Dat impliceert toch echt dat er al iets is waarna je gaat denken. Komen ideeën eigenlijk wel uit jouw hoofd? Of willen ideeën gedacht worden en zoeken ze een hoofd? Grote uitvindingen worden vaak op meerdere plekken in de wereld gedaan.’

‘Wil je me nu eigenlijk zeggen dat alles 180 graden anders is dan ik altijd heb gedacht?’

‘Wellicht. Loop er eens een tijdje mee rond. Gewoon als ‘werkhypothese’ en kijk eens of de wereld logischer wordt als je alle verbanden precies andersom bekijkt.’ ^{EW}

Tekst: Kalle Heesen

De kunst van het dromen

Eerst is er niets. Dan komt er iemand met 'een onmogelijk plan'. Vervolgens ontstaat er een levendige plek met zó'n uitstraling en aantrekkingskracht, dat heel veel mensen erdoor geïnspireerd raken. Wat is het geheim achter dit soort 'oases', vraagt Ellen Winkel zich af. | Tekst: Ellen Winkel | Foto:

SEKEM

Op YouTube zie ik een filmpje van de jonge Finse dirigent Klaus Mäkelä. Traag bewegende handen. Een knikje van zijn hoofd. De ogen even dicht. Met minieme bewegingen neemt hij het Concertgebouworkest mee in de zevende symfonie van Beethoven. Zijn hele houding straalt een gevoel uit waar het orkest in meebeweegt. De muzikanten zijn één, ze voelen wat Mäkelä voelt. Die verbondenheid ontroert. En voor mijn gevoel heeft die iets te maken met de vraag waar ik mee rondloop: hoe ontstaat de verbinding in al die mooie, hoopvolle initiatieven, de 'oases', waarvan er enkele in deze Dynamisch Perspectief zijn beschreven? Wat is het geheim van plekken met een grote uitstraling en aantrekkingskracht?

'Dromen' als werkwoord

Zes jaar geleden bracht ik een bezoek aan SEKEM in Egypte, dat 45 jaar geleden als een echte oase in de woestijn is gestart door Ibrahim Abouleish (1937-2017). Hij was geboren in Egypte, had tijdens zijn studie en werk in Oostenrijk de antroposofie ontmoet en voelde zich daar sterk mee verbonden. Hij besloot terug te keren naar Egypte om zijn droom te realiseren, een holistisch, cultuurvernieuwend project met biodynamische landbouw, verwerkende bedrijven, scholen, een cultureel aanbod en medische voorzieningen. Hoewel iedereen hem aanvankelijk voor gek verklaarde om op woestijngrond een biodynamische boerderij te beginnen, wist hij zijn toekomstbeeld met zoveel kracht en enthousiasme neer te zetten, dat de juiste mensen op zijn pad kwamen. Zo begeleidde de Duitse Angela Hofmann in 1982

V E R D I E P I N G

een transport van 40 drachtige Allgäuer koeien uit de Alpen naar SEKEM, omdat er grote behoefte was aan koeienmest voor de compost. Zij bleef op SEKEM en coördineert er nu nog steeds de landbouw. Toen ik daar was en we een kijkje namen bij het medisch centrum (dat 40.000 mensen per jaar behandelt) zei de vrouw die ons rondleidde: "Dr. Ibrahim Abouleish en Dr. Hans Werner hebben dit medisch centrum samen gedroomd." Ze gebruikte het woord 'dromen' als werkwoord. Als iets waar je aan werkt. Elders in een interview zei Abouleish: 'Dromen is denken met je hart'. Op SEKEM

Ze gebruikte het woord dromen als werkwoord.

Als iets waar je aan werkt.

werken ze aan die 'kunst van het dromen', onder andere met creatieve lessen (muziek, schilderen, toneel en eurytmie) voor alle leerlingen en medewerkers. Zo worden de zintuigen, het gevoel, het hart op een andere manier aangesproken.

Oase in de groene woestijn

Voor mij was deze plek zo inspirerend dat ik me aansloot bij het bestuur van de Vriendenkring SEKEM. "Wil je een keer met ons meedenken vanuit jouw SEKEM-inspiratiebron?",

vroeg Tineke van den Berg van de Stadsboerderij Almere me vijf jaar geleden. “Wij gaan op een tweede erf starten, Vliervelden, en willen dat het een oase wordt in de groene woestijn van de Flevopolder.”

We hadden een mooi gesprek over idealen, zonder concrete plannen te maken. En van het een kwam het ander. Mijn man en ik waren niet op zoek naar een nieuwe woonplek, maar toen de kans zich voordeed op Vliervelden een huis te bouwen, in verbinding met de biodynamische boerderij, grepen we die.

Vliervelden bood ruimte aan 30 woningen, een bloementuin, een winkel, een kinderdagverblijf en af en toe een concert of opera in de stal. Ook de eerste locatie van de Stadsboerderij, die Tom en Tineke sinds 1996 uit het niets hebben opgebouwd, vormt een levendig geheel. Laatst vertelde Tineke: “Na 25 jaar hard werken realiseren we ons dat de boerderij geworden is zoals we het hadden gedroomd, zonder dat we er ooit een papieren bedrijfsplan voor hadden gemaakt. In al die jaren is het bedrijf uit de toekomst tevoorschijn gekomen.”

Het bedrijfsorganisme versterken

Bij de You-Will-Grow-campagne van Demeter was er een poster van Tom met de tekst ‘Eet meer intuïtie’. Voor Tom ontstaat de ruimte om je intuïtie te volgen door in alle rust langs de landerijen en het vee te lopen. “Mijn zintuigen stel ik dan open voor alles wat zich aandient. Juist door het loslaten van vastgeroeste patronen kunnen nieuwe ingevingen zich voordoen. Varen op je in-

nerlijk kompas is voor mij de essentie van biodynamische landbouw.”

Tijdens een werkbijeenkomst van de Landbouwsectie van de Antroposofische Vereniging leidde Tom ons rond langs de verschillende ‘organen’ van Vliervelden en we wisselden uit over hun kwaliteiten. Tarwe, klaver, uien, koeien, insecten, vogels, en nog veel meer. De mesthoop, vertelde Tom, is een heel centraal orgaan in het geheel, te vergelijken met de bloedsomloop die door alle organen heen stroomt. Naar mate de stoffen en krachten die door het bedrijf stromen meer vanuit haar eigen organen komen (en input van buiten teruggedrongen wordt), komt het bedrijfsorganisme meer tot bloei. En wanneer het bedrijfsorganisme meer tot bloei komt, worden van daaruit ook de organen sterker doorvormd. Ik heb ervaren dat dit werkt. Ook de insectenwereld en de vogelwereld veranderen onder invloed van de vormgeving van het bedrijfsorganisme. Niet door specifieke maatregelen te nemen gericht op één of meer soorten, maar juist door het organisme als geheel te versterken.”

De toekomst aantrekken

Geboeid door de werking van een zichzelf versterkend bedrijfsorganisme, lees ik een interview terug met Manfred Klett over ‘Het landbouwbedrijf als organisme’ (uit 1992). Samen met anderen heeft hij de Dottenfelderhof bij Frankfurt opgebouwd, een prachtig divers bedrijf dat heel veel mensen aantrekt en onder andere een landbouwopleiding verzorgt.

Klett noemt in dit interview de bedrijfsindividualiteit, waar Rudolf Steiner het in de Land-

bouwcursus over heeft, een ‘raadsel voor de toekomst’. Om verbinding met dit begrip te krijgen, zegt hij, moet je het als een voorstelling, een beeld, met je meedragen, zowel in het dagelijks werk als bij het studeren van de antroposofie. ‘Dan kan men beleven hoe dit beeld inhoud krijgt, hoe het veelkleurig en veelvormig wordt, hoe het in alle richtingen uitgroeit en hoe het daardoor zekerheid krijgt in het werk. (...) Zo ontstaat een levend beeld in een vorm, die impulserend wordt voor het dagelijkse werk en niet alleen zo dat werk en bedrijf min of meer in evenwicht zijn, maar met gevolgen voor het hele sociale leven. Dat straalt uit! Want wat de mens denkt, heeft betekenis, het heeft uitwerking

‘De bedrijfsindividualiteit is een raadsel voor de toekomst’

op al het andere. (...) Aan dit beeld moet men voortdurend werken en het steeds opnieuw verrijken met dat wat uit de natuur en uit de geesteswetenschap komt. Dan merkt men langzamerhand hoe dit levende beeld de aantrekkingskracht voor de toekomst wordt en omgekeerd, hoe de toekomst inwerkt op het heden. En verder zal men merken dat het vormen van dit beeld van de landbouwindividualiteit op de weg naar verwerkelijking een enorme kracht in zich bergt tot gemeenschapsvorming, wat ook te zien is aan een aantal biologisch-dynamische bedrijven.’

Tot leven komen

Het voortdurend met je meedragen van je dromen, van een beeld van de bedrijfsindividualiteit, van het bedrijf als organisme, van de samenhang van alles, van je idealen. En dan met al je zintuigen luisteren naar wat er op je pad komt. Dat is een stukje van het geheim van het ontstaan van uitstraling

en aantrekkingskracht (maar is nog zoveel meer!). De plek komt – letterlijk – tot leven. Er hangt een bepaalde sfeer, die Frans Lutters ‘zonnekracht’ noemt (zie pag ...). De delen vormen een geheel, als instrumenten die samen prachtige muziek laten klinken. Ibrahim Abouleish noemde dat de SEKEM-symfonie.

Op bdvereniging.nl/dp-extra vind je meer info over het boek *SEKEM -Sociaal ondernemen brengt de woestijn tot bloei*; een langer citaat uit het interview met Manfred Klett; en meer info over het boek dat Klett schreef en de Nederlandse vertaling waar aan gewerkt wordt.

Bij een bijeenkomst van de Landbouwsectie vertelt Tom Saat: ‘Naar mate de stoffen en krachten die door het bedrijf stromen meer vanuit haar eigen organen komen, komt het bedrijfsorganisme meer tot bloei. En wanneer het bedrijfsorganisme meer tot bloei komt, worden van daaruit ook de organen sterker doorvormd.’

Krachtplekken voor de toekomst

Zet de nieuwe generatie in haar kracht. Op vruchtbare grond kunnen zij werken aan een leefbare aarde.

Biodynamische bedrijven zijn krachtplekken voor de toekomst. Het zijn prachtplekken van hoop en vitaliteit voor alles wat leeft.

Natuurvriendelijke landbouw is een positieve oplossing voor het herstel van klimaat, biodiversiteit en leefomgeving. Een groeiend aantal jonge mensen kiest dan ook voor dit boerenvak. Echter, voor een startende boer is het aankopen van grond onbetaalbaar geworden.

Met de campagne 'Krachtplekken voor de toekomst' geeft BD Grondbeheer de nieuwe generatie grond onder de voeten. Helpt u mee? Met elke donatie van € 7,- verwerft BD Grondbeheer 1 m² landbouwgrond.

Volg de groei van het aantal krachtplekken via: www.bdgrondbeheer.nl/krachtplekken-voor-de-toekomst

Willemien Brouwer, de nieuwe generatie op Fruitweelde.

Doneer direct via de QR-code of maak uw gift over op rekeningnummer: NL32 TRIO 0198 4861 97 op naam van BD Grondbeheer o.v.v. Krachtplekken

Meter voor meter bouwen we met elkaar aan een veerkrachtige planeet.

Vandana Shiva: 'Biodiversiteit is een brug naar geluk'

Tekst en beeld: Tessa van Ruitenbeek

We slaan af van de drukke, stoffige weg, waar het afval rijkelijk in de berm te vinden is en de koeien – rustig herkauwend op het midden van de weg – zich niks aantrekken van de extra toeterende chaos die ze in het verkeer veroorzaken. Dan rijden we Navdanya binnen, door de mangoboomgaard, waar de zilverreigers hun witte vleugels spreiden en het gezoem van insecten ons tegemoet komt. Opgelucht ademen we weer frisse lucht in.

Met een groepje medestudenten ben ik voor een maand op stagebezoek op Navdanya, een 'biodiversity farm' in Dehradun, India. De boerderij is onderdeel van een beweging die is opgericht door Vandana Shiva om boeren te helpen weer onafhankelijk te worden van de agro-industrie.

De hybride zaden die door de zaadgiganten worden aangeboden, zijn niet een tweede keer te gebruiken, waardoor boeren elk jaar opnieuw zaden moeten kopen. Door zaadbanken op te richten, waar boeren inheemse zaden kunnen bewaren en ruilen, kunnen ze op eigen benen staan. Een ander voordeel is dat de inheemse zaden geen kunstmest en bestrij-

dingsmiddelen nodig hebben om te groeien, doordat het vaak sterkere gewassen zijn die beter aan het lokale klimaat zijn aangepast. Door verschillende variëteiten of gewassen te verbouwen spreiden boeren bovendien hun risico, wat ze weerbaarder maakt in tijden van klimaatverandering.

Inmiddels zijn er meer dan 150 zaadbanken verspreid door India. In de zaadbank op Navdanya zijn al ruim 700 soorten rijst en meer dan 200 soorten tarwe te vinden, waaronder de glutenvrije tarwe die de kok Kamal in onze favoriete chapati's wist om te toveren.

Navdanya is voor mij een voorbeeld hoe een boerderij veel meer kan zijn dan een plek waar eten wordt verbouwd. Namelijk een plek die betekenis geeft aan het leven van de boeren, die aantrekkelijk is voor mensen van buitenaf om te bezoeken, om van te leren, te aarden en tot rust te komen. Een plek waar wij als mensen een positieve invloed kunnen hebben op onze omgeving en zorg kunnen dragen voor Gaia. Een plek waar de diversiteit een oase biedt van hoop.

> Bindu is aan op oogsten op Navdanya, een boerderij waar boeren inheemse zaden kunnen bewaren en ruilen

Biodynamische landbouwgemeenschappen als zonnige oases

Over twee jaar is het 100 jaar geleden dat Rudolf Steiner in het Poolse Koberzyce (Koberwitz) de cursus gaf die het uitgangspunt vormt van de BD-landbouw. Deze cursus was meer dan de introductie van een nieuwe landbouwmethode, het was ook een sociale en culturele impuls. | Tekst: Frans Lutters

Het stond Rudolf Steiner voor ogen dat de BD-landbouw verbonden zou worden met bedrijven die zowel op het gebied van de natuur als ook van de cultuur, oases voor de toekomst van de aarde zouden worden. Op dit moment, nu het klimaat van de aarde in beweging is en ons dwingt tot noodzakelijke veranderingen in onze verhouding tot natuur en landbouw, is dit werk meer dan actueel.

Het waren graaf Carl en Johanna von Keyserlingk die Rudolf Steiner tijdens de Pinksterdagen van 1924 op hun landgoed uitnodigden om een cursus over de vernieuwing van de landbouw te geven. Het echtpaar was door een hartelijke vriendschap met de grondlegger van de antroposofische geesteswetenschap verbonden.

Carl von Keyserlingk had de verantwoording over een landbouwbedrijf van 7500 hectare en zette zich daarnaast in voor de verbetering van de levensomstandigheden van arbeiders. Zijn vrouw Johanna had bijzondere spirituele vermogens die door Rudolf Steiner zeer gewaardeerd werden, een nieuw helderziend bewustzijn dat zich in de loop van het derde millennium, dus vanaf onze tijd, bij steeds meer mensen zal ontwikkelen.

Johanna zag het belang voor de mens om zich te richten op genezende zonnekrachten, de Christuskracht, die sinds het begin van onze jaartelling vanuit de aarde omhoog stromen. Deze krachten worden door andere preparaten toegankelijk gemaakt. Steiner verwoordde deze beleving als volgt in een spreuk:

*'In de wending der tijden
Trad het wereldgeesteslicht
In de aardse wezensstroom..
Goddelijk licht
Christuszon'*

Bij een belangrijk gesprek tijdens de Landbouwcursus werd Rudolf Steiner heel concreet over de bijzondere taak van de landbouw in de toekomst. Hij sprak over de landbouwbedrijven die tevens een sociale en culturele taak op zich zouden nemen. Hij zag het als noodzakelijk om plaatsen mogelijk te maken in landbouw, sociaal werk en cultuur die samen oases zouden vormen van waaruit genezende krachten kunnen stromen. Rudolf Steiner zei letterlijk: 'Vanuit zulke 'oases' zullen opstandingskrachten door de aardkorst dringen en genezend door de voeten van de mensen opstralen. Want nu stijgen er zoveel ziekmakende, degenererende krachten omhoog.' Degeneratie van de grond en natuur leidt, mede door het massale gifgebruik en genetische manipulatie, tot grote mondiale problemen. Herstellende krachten zijn letterlijk 'broodnodig'.

Opvallend is het gebruik van het begrip 'oases' door Rudolf Steiner. Hij noemt deze landbouw- bedrijven geen eilanden. Een eiland kun je enkel bereiken door een tocht over het water, zij ligt afgezonderd van het vaste land en eilandbewoners leven, min of meer, op zichzelf. Bij een oase ligt dit anders. Oases dienen voor iedereen toegankelijk te zijn. Zonder oases is het onmogelijk om een woestijn door te reizen. Oases geven hoop en

nemen alle reizigers op die nieuwe levenskrachten, die water, nodig hebben. Johanna was heel duidelijk: 'We moeten plaatsen van vrede en liefde creëren ... De Doctor (Rudolf Steiner) heeft ons hiervoor de Landbouwcursus als werktuig gegeven.' Vrede en liefde groeit in het weggeven, zoals de Russische dichter Leo Tolstoj in zijn beroemde korte verhaal *Waarvan leeft de mens* al schreef.

Op de terugreis uit Koberwitz was Rudolf Steiner voldaan. Een jonge vriend die hem op de reis begeleidde, schrijft hoe hij na vertrek 'na enige tijd zwijgend nadenken in terugblik op de voorbije dagen, plotseling met vreugdevolle nadruk zei "We hebben een belangrijk werk volbracht!" Niet vaak heb ik Rudolf Steiner na volbrachte werkzaamheden zo blij en zichtbaar gelukkig beleefd, als op dit moment na de landbouwconferentie.' Een bron ging stromen die niet meer te stoppen is. Laat de biodynamische landbouw een levende stroom blijven, tot een altijd maar grotere kracht worden, waardoor overal ter wereld oases ter heling kunnen zijn, in de woestijn van financiële druk en uitbuiting van de aarde.

In het veelgelezen boek *De Alchemist* schrijft Paulo Coelho: 'Een oase is neutraal terrein. Niemand valt een oase aan...'. Er leeft in iedere oase een geheimzinnige kracht, die ondanks oorlog en vernietiging niet verloren kan gaan. Deze kracht is te ervaren wanneer we een biodynamisch bedrijf bezoeken. Er lijkt een tere glans over de velden, tuinen, stallen en gebouwen te liggen. Deze glans kent iedereen en is verwant aan de glans van het jonge kind. Het is de verborgen zonnekracht die als warmte, licht en leven uit de aarde omhoog straalt en vrede brengt. Mede hierdoor kunnen landbouwbedrijven ook in sociaal en cultureel opzicht tot oases van menselijkheid worden. Waar een gelijkwaardige en liefdevolle relatie tot dieren- en plantenwereld tot het dagelijkse leven behoort. In deze Dynamisch Perspectief zijn een aantal mooie voorbeelden beschreven. Hier gaat een niet te onderschatten werking vanuit die, in deze tijd van crisis en grote uitdagingen, hoop en perspectief voor de toekomst geeft.

Kijk voor de bronvermeldingen bij dit artikel op bdvereniging.nl/dp-extra

Rudolf Steiner

'Vanuit zulke 'oases' zullen opstandingskrachten door de aardkorst dringen en genezend door de voeten van de mensen opstralen. Want nu stijgen er zoveel ziekmakende, degenererende krachten omhoog.'

(Uit: niet uitgegeven notities uit een brief van Johanna van Keyserlingk aan Emil Bock in bezit van Frans Lutters)

Be the change!

Waar denk je aan als je het hebt over oases van hoop en verbinding?

Sebo, Eva en Walter van BD-JONG zien iets moois in de toekomst.

Laten we lekker onszelf blijven

Onlangs heeft de overheid alweer de volgende maatregelen in kaart gebracht, maatregelen voor een reductie van stikstof. Van deze maatregelen zijn bijna alle agrarische ondernemers in Nederland geschrokken of (misschien) zelfs kwaad geworden. Veel boeren zijn vervolgens gaan protesteren, ze zijn gaan barbecueën op snelwegen en

hebben distributiecentra geblokkeerd. Ook hun consumenten lijken hen hier erg in te steunen. Toch is het een bekend fenomeen, dat 'biodiversiteitsverlies' door stikstof. In de afgelopen 80 jaar is door een industrieel landbouwsysteem de verbinding met de natuur sterk verloren gegaan. We hebben een landbouwsysteem ontwikkeld dat is gebaseerd op monocultuur en de afhankelijkheid van (veevoeder)industrie, de ontwikkeling van GMO-zaden en de productie van kunstmest en pesticiden. Voor mij lijkt de agrarische ondernemer in Nederland tevreden te zijn met de afhankelijkheid van het nu bestaande industriële landbouwsysteem en lijkt het alsof de consument het liefst met haar zak chips voor de buis wil blijven zitten.

Maar hoe maak je de consument en de agrarische ondernemer dan bewust van de gevolgen van het huidige landbouwsysteem?

Het kan namelijk ook anders. In Denemarken speelde de overheid een cruciale rol bij de uitbreiding van de biologische voedselproductie. In 1987 was Denemarken het eerste land ter wereld dat een wetgeving maakte voor biologisch voedsel. Nu is het een land waar biologische producten de meeste winkelschappen vullen en de consument gemiddeld het meeste geld besteedt aan biologisch voedsel. Iedere inwoner van Denemarken kent inmiddels het biologische keurmerk en bijna de helft van de inwoners koopt biologisch voedsel.

Betekent dit dan dat wij het beste kunnen wachten tot dat de overheid in Nederland haar cruciale rol gaat spelen? Nee, want wachten is haast nooit goed. Laten we maar gewoon allemaal lekker onszelf blijven en zoveel mogelijk aan de oase van verbinding bijdragen want zoals Mahatma Gandhi ooit zei: *Be the change you want to see in the world.*

Sebo de Vries

Ineens verandert er iets ...

Een duisternis waar je dagen in kunt ronddwalen, alleen en alles opgegeven. Ineens merk je op dat er iets verandert om je heen. Je bent verbaasd, zie ik het echt goed? Kleuren komen tevoorschijn, vormen ontstaan. Groen zie je omhoog rijzen, je hoort water stromen en daarbovenuit hoor je een lach. Daar waar je het nooit had verwacht ligt een bron verscholen die leven schenkt en verbindt. Waar planten, dieren en mensen samen komen. Verhalen worden gedeeld die inspireren en verbinden. Er wordt gezongen, gelachen en gedanst. Nieuwe energie ontstaat voor het nu en de toekomst.

Eva van der Weij

De tuin, ze omarmt

De tuin is voor mij een oase van rust en verbinding. Lekker water geven. Oogsten, schoffelen. Soms hard werken, soms rust. Werkend op het land vergeet ik alles om me heen. De tuin, ze omarmt. Een eilandje, daar laad ik op en stap ik de wereld in, Loeiend en dansend op één been. Jagend de zon achterna, voeten in de aarde.

Wat kunnen de toekomstige oases van hoop en verbinding zijn? Hoe komen we daar? Er zijn weinig Warmonderhoffers die zich actief met de BD-Vereniging of antroposofie verbinden. Welke brug kan er geslagen worden voor een door-ontwikkeling en verdieping van de biodynamische landbouw? Welke vragen leven er? Wat wordt er gewild? Kunnen we mensen enthousiasmeren een ontwikkelingsweg te gaan?

Wat mij mooi lijkt zijn (boerderij) gemeenschappen als sociale oefenplaatsen met een ecologische en economische kringloop. Auto-noom en in verbinding.

Walter van Groningen

Denk met ons mee!

BD-jong is ook benieuwd naar bespiegelingen van onze lezers. Daarom willen we jou als lezer uitnodigen na te denken over de vraag: **'Waar denk je aan als je het hebt over oases van hoop en verbinding?'**

Stuur je antwoord naar bdjong@bdvereniging.nl. Zo willen we jullie antwoorden verwerken in de volgende Dynamisch Perspectief en hopen we jullie ook wat beter te leren kennen. Of wil je meedoen met BD Jong en activiteiten bedenken en organiseren? Welkom! bdjong@bdvereniging.nl

Reizende Landbouw cursus

Wij organiseren een weekend op de Beersche Hoeve van 7-9 okt. Zie bdvereniging.nl/bd-agenda

Tuin met aantrekkingskracht

Biodynamische tuinderij Land en Boschzigt is sinds de start in 1947 een trekpleister waar mensen zich welkom voelen. Het gastvrije karakter hebben tuinders Sijmen Brandsma en Sissie Haijtema de afgelopen tien jaar verder ontwikkeld met een zelfoogsttuin, dagbesteding, winkel en restaurant. In 2022 bestaat deze bruisende plek 75 jaar en geven Sijmen en Sissie het stokje door aan Marieke Bous | Tekst en beeld: Annelijn Steenbruggen

Ouders met kinderen die groente oogsten, een vol terras, mensen met boodschappentassen die uit de winkel komen. Zo ziet een zonnige dag op Land en Boschzigt eruit. Tuinder Marieke Bous wordt omringd door een groot aantal vrijwilligers, stagiaires en hulpboeren. Ook aan zelfoogsters geen gebrek: alle 250 oogstaandelen zijn verkocht. Er is zelfs een wachtlijst. Marieke begrijpt goed dat Land en Boschzigt een sterke aantrekkingskracht heeft. Ze voelde het zelf ook, toen ze vijf jaar geleden een stageplek zocht en hier voor het eerst uit haar auto stapte: "Er viel iets over mij heen waardoor ik tot rust kwam." Wat dat iets is? 'Harmonie' is het woord dat vandaag bij haar opkomt: "Deze plek is in harmonie en brengt jou als bezoeker in harmonie." Hoe dat komt weet Marieke niet precies. Misschien door de zorg voor de aarde en voor elkaar? Of door de grote bomen rondom de tuin, die een gevoel van veiligheid geven? "De eik waakt over ons", zegt ze wel eens.

Dankbaarheid

Na haar stage kreeg Marieke de kans om Sijmen en Sissie op te volgen als ondernemer

van de tuin en dagbesteding. In BD Grondbeheer vond ze een partner. De actie die deze stichting vorig jaar startte om de grond vrij te kopen met steun van de gemeenschap, loopt goed. Marieke: "De dankbaarheid, die

75 jaar Land en Boschzigt!

Alles bij elkaar is 2022 een bijzonder jaar voor Land en Boschzigt. De tuinderij viert zijn 75ste verjaardag, tuinders Sijmen Brandsma en Sissie Haijtema gaan met pensioen en geven het stokje door aan hun opvolger Marieke Bous én de grond wordt ondergebracht bij BD Grondbeheer.

Bij een verjaardag horen cadeautjes. Het mooiste cadeau zou zijn als het laatste stukje financiering voor het vrijmaken van de grond rond komt. Helpt u mee? Bijvoorbeeld met een plantenbed of een kaart uit het feestelijke schenkkwartet? Meer informatie: www.bdggrondbeheer.nl/vrije-grond-voor-land-en-boschzigt.

veel mensen voor deze plek voelen, komt terug in een donatie voor de grond. Het is voor ons een erkenning dat men de schoonheid van deze tuin ziet en samen met ons wil waken over het voortbestaan." Het leven als tuinder in een community biedt een interessante ontwikkelingsweg. Aan de vragen van stagiaires groeit haar eigen vakkennis. In het contact met zoveel mensen om haar heen leert ze vanzelf grenzen stellen: "Het voelt vervelend om soms 'nee' te zeggen, maar als ik alle verzoeken positief beantwoord, kan ik dag en nacht blijven werken en dat ga ik niet volhouden."

Spelenderwijs

Het oogstseizoen loopt van april tot november. Elke vrijdag ontvangen de zelfoogsters een e-mail met daarin een lijstje van minimaal vijf groentes, die ze gedurende een week kunnen oogsten. Met name op zaterdag komen er veel gezinnen met jonge kinderen. "Zij maken er een uitje van, een feestje", aldus Marieke. "Ik zie kleine kinderen een wortel in de mond steken waar de aarde nog aanhangt. Spelenderwijs leren ze waar hun eten vandaan komt, hoe lang het in de grond zit en hoe ze het moeten oogsten." Na het oogsten ploffen ze lekker op het terras of doen ze boodschappen in de winkel: "De winkel en het restaurant zijn net als de tuin een eigen onderneming. We dragen Land en Boschzigt met drie ondernemers, dat is ook krachtig aan deze plek."

Kort&Goed

Boeken en berichten rond het thema
'Oases van hoop en verbinding'.

Door Hetty Bruins en Ellen Winkel

Vloot voor vrede en vernieuwing

Tijdens de Winterconferentie van de BD-Vereniging in februari 2022 hield Bert van Ruitenbeek, directeur van Stichting Demeter, een vlammend betoog voor een 'vloot voor vrede en vernieuwing'. Aan de hand van filmfragmenten laat hij inspirerende mensen zoals Vandana Shiva en Eckhart Tolle aan het woord, die allen de noodklok luiden over hoe de mens omgaat met de

aarde, en laten zien dat het anders kan. De BD-boerderijen ziet Bert als 'oases van hoop', maar de stap naar de buitenwereld is groot. Samenwerking met organisaties, die onze waarden en zorgen om de aarde en de gezondheid van eenieder delen, is noodzakelijk.

Lees dit krachtige verhaal, inclusief de links naar de filmpjes, via bdvereniging.nl/dp-extra

Greta Thunbergs 'How dare you' is een van de filmfragmenten in het verhaal van Bert van Ruitenbeek

Verbonden met de aarde en alles wat daar bloeit

Een bijzonder verhaal over Rosette Hendrix, de eerste Demeter gecertificeerde bloementeler in Vlaanderen, die haar bloemen therapeutisch inzet. Ze doet dit binnen het project Bloem & Bos op het domein in Genk (B), samen met het ziekenhuis, een hogeschool, een kinderdagverblijf en een kinderpsychiatrie. Het project wil een helende omgeving realiseren, die bijdraagt aan gezondheid, genezing en welzijn.

Het Demeter keurmerk geeft haar de kans om verhalen te vertellen over de aarde en de samenhang. Verhalen die kunnen inspireren. Zelf voelt ze zich zeer verbonden met de energie van de aarde en alles wat daar op bloeit. Ze maakt contact met de licht- en waterwezens en ervaart de verschillende trillingen van de bloemen. "Ik weet dat er een groter geheel is, en voel me er deel van."

"Zorgen voor de aarde is zorgen voor de omgeving, de samenhang van alles".

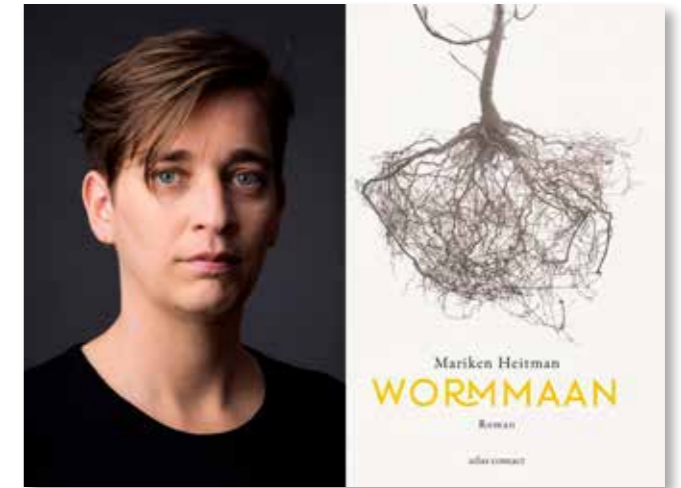
Lees het hele verhaal via bdvereniging.nl/dp-extra

BOEK Wormmaan

De roman 'Wormmaan' van Mariken Heitman, bekroond met de Libris Literatuurprijs 2022, is volgens de jury 'een boek dat qua vorm, inhoud en denkracht zijn gelijke niet heeft. Een triomf van literaire verbeeldingskracht.'

Mariken schrijft: 'Het begint met de landbouw en die is failliet. Hij bestaat uit een bijzonder destructieve vorm van hulp. Het grootschalig doden van bijvoorbeeld luizen staat nooit op zichzelf. Het ontregelt de hele voedselketen. Gaasvliegen, lie-

veheersbeestjes of oorwurmen die luizen eten, sterven van de honger en trekken weg, evenals spinnen, vleurmuizen en vogels die luizeneters eten. En dat is dan nog maar het begin. Precies zo verziekt kunstmest het elegante en complexe samenspel in de aarde tussen chemische verbindingen, levende en de dode, maar ook van hen daarboven. De groen revolutie maakte van de aarde een levensloos substraat. Generaties boeren en wetenschappers zijn hierin gaan geloven. Hierbij vergeleken behandelt de biologische landbouw de aarde als

een afgod, alle heil komt van beneden. De biologische landbouw boer verzorgt niet alleen zijn gewassen, maar ook de aarde of het zijn gehandicapte

kind is. Beregenen, verluchtigen, bemesten, koesteren, voeden en daarna zo min mogelijk berijden. Kunstmest en pesticiden worden niet gebruikt.'

BOEK Een Beterere Wereld

Wat kun je zelf doen om van de wereld een betere plek te maken? Dat laat Charles Eisenstein zien in dit boek. Hij stelt dat we ons in een overgangsfase bevinden. We leven nu, volgens Eisenstein, in een wereld van Afscheiding, waarbij het individu centraal staat en haar verbondenheid met anderen en met de wereld volledig kwijt is geraakt. Veel mensen weten in hun hart dat de oude systemen van politiek, financiering, onderwijs etc. niet meer houdbaar zijn, dat de

aarde op alle niveaus instort. De oplossing is te beseffen waar onze huidige keuzes vandaan komen en te streven naar een wereld van Verbondenheid. Eisenstein haalt daarbij als voorbeeld de hippietijd in de zestiger jaren aan, waar een glimp van

de ideale toekomst te zien was. We kunnen het oude verhaal van Afscheiding veranderen in het nieuwe verhaal van Verbondenheid, door in ons handelen bewust te zijn dat elke daad effect heeft op de kosmos en alle mensen. Iedereen kan zijn/haar kleine of grote bijdrage leveren in het bevorderen van het welzijn en de ontwikkeling van het geheel. We moeten ons daarbij laten leiden door het kompas van het hart en onze intuïtie. Eisenstein roept ons op de Afscheiding te verstoren door mensen te laten ervaren hoe het is om niet afgescheiden te

zijn. Hij stimuleert ons om zelf het goede voorbeeld te geven op gebieden als leefstijl, landbouw en financiën. In de verschillende hoofdstukken met titels als 'Aandacht' en 'Deugzaamheid' geeft hij inzicht in wat er volgens hem speelt en hoe we ook anders naar het onderwerp kunnen kijken. Dit boek uit 2013 is nog steeds zeer actueel. Het geeft inzicht in hoe mensen verstrikt zijn geraakt in de wereld van Afscheiding en hoe men via de weg van Hereniging kan komen tot een Wereld van Verbondenheid. Een boek vol inspiratie en hoop.

NIEUWS UIT DE BD-VERENIGING

Verdiepingscursus BD-landbouw

Een werkgroep van de BD-Vereniging, met Edith Lammerts van Bueren als voorzitter, heeft het afgelopen jaar gewerkt aan het opzetten van een Verdiepingscursus BD-Landbouw, die vanuit Warmonderhof Trainingen zal worden aangeboden. De cursus is bedoeld voor iedereen die (als boer, handelaar, winkelier, docent, beleidsmaker, grondbeheerder, adviseur of anders) betrokken is bij de biodynamische landbouw en zich er verder in wil verdiepen. Inspirerende docenten verzorgen in twee weekenden en vijf werkdagen een uitgebreid programma. Thema's die aan de orde komen zijn: persoonlijk lei-

derschap; bodem; bedrijfsorganisatie; bodem; bedrijfsorganisatie; preparaten; voeding en kwaliteit/granen en vitaliteit; samenwerking; en sociale driegeleding en associatieve economie. Er wordt ruimte vrij gehouden om de wensen van de deelnemers te kunnen verwerken. De bijeenkomsten worden over een jaar verspreid en volgen het seizoen. Het plan is om te starten in winter 22/23, zodat 2024, het jaar van 100 jaar BD, met de eerste gediplomeerden kan worden gevierd. Het precieze programma en de data zijn nog niet bekend, maar we houden jullie op de hoogte.

Niet zonder natuur

'Worden we pas wakker als er geen water meer uit de kraan komt?' vraagt Bert van Ruitenbeek van Stichting Demeter zich af. Als een van de vertegenwoordigers van de organisaties achter het **Groenboerenplan** (onder andere de BD-Vereniging) sprak hij 31 augustus met Remkes, de betrokken ministers en de premier. Zónder de gangbare boerenorganisaties. Terwijl de groene boeren in de ochtend inhoudelijk spraken over hoe de landbouw er in de toekomst uit kan zien aan de hand van de 10 punten uit het Groenboerenplan, spraken de gangbare boeren 's middags over de meetmethodes en deadlines. Vrijwel alle media-aandacht richtte zich op het middaggesprek. Bert: "De ongelofelijke urgentie om te praten over de leefbaarheid van onze planeet en hoe we echt

natuurinclusief voedsel kunnen produceren blijft daardoor onderbelicht. Terwijl we geen tijd meer te verliezen hebben." Ondertussen hebben 6000 mensen het Groenboerenplan ondertekend en daarnaast ook 875 organisaties. De organisaties die het plan hebben gemaakt onderzoeken samen welke stappen zij nu verder kunnen zetten. Nog niet getekend? Ga naar groenboerenplan.nl. De BD-Vereniging heeft ook, als een van de 64 organisaties, meegedaan aan een gezamenlijke oproep '**Wij kunnen niet zonder natuur**' in meerdere landelijke dagbladen op 5 september. Een oproep aan het kabinet om te bouwen aan een toekomst waarin ruimte is voor natuur, een gezond klimaat en natuurvriendelijke landbouw.

Volg ons nieuws!

Naast kwartaalblad Dynamisch Perspectief stuurt de BD-Vereniging zes keer per jaar een digitale **niewsbrief** aan leden en andere belangstellenden. Niet alle leden hebben hun e-mailadres doorgegeven. Wil je niets missen? Geef je mailadres dan door aan leden@bdvereniging.nl (ook als je geen lid bent en wel ons nieuws wilt ontvangen). Binnenkort volgt nieuws over een vrijwilligersbijeenkomst in het najaar en over de winterconferenties in Midden-Nederland (11 febr. '23) en in Vlaanderen (10 febr. '23)

BRIEVEN

Spiegel voor de landbouw

'Meino Smit heeft met zijn boek de landbouw absoluut een spiegel gegeven die haar tekortkomingen bloot legt, maar voor het gereedschap om zo'n landbouwcultuur vorm te geven, moet je zeker ook het boek van Klett lezen', schrijft Tom Saat in een boekbespreking van *Naar een duurzame landbouw in 2040*, die hij naar de redactie stuurde. Daarin verwijst hij naar het boek van Manfred Klett, *Von der Agrartechnologie zur Landbaukunst*, waar hij ook besprekingen van heeft geschreven. Beide boeken over de landbouw zijn heel verschillend, schrijft Tom: 'Klett gaat inhoudelijk in op de kernvragen van

de landbouw: wat een bodem eigenlijk is, wat bodemvruchtbaarheid is en wat het wezenlijke van bemesting is. Smit benadert het van de buitenkant. Hij kijkt letterlijk wat erin gaat aan energie en grondstoffen en wat er uit gaat.' Maar het valt Tom op, dat beide boeken toch met heel vergelijkbare aanbevelingen komen. Lees de boekbesprekingen via bdvereniging.nl/dp-extra.

Wil je ook reageren? Schrijf dan aan redactie@bdvereniging.nl. Wij plaatsen reacties op bdvereniging.nl/dp-extra en fragmenten eruit in DP.

IK WERK VOOR DE BD Karin Menken

Karin Menken is sinds 1 september bureaumedewerker bij de BD-Vereniging. Karin: "Mijn eerste kennismaking met de biodynamisch landbouw was bij Stichting Christophorus in Bosch en Duin. De bieten en wortelen die we aten, zo uit de tuin, smaakten verrukkelijk." De liefde voor de natuur is mij van jongs af aan met de papepel ingegeven. Nog steeds wandel en fiets ik graag in mijn vrije

tijd, samen met mijn vriend die biologisch tuint is. Naast genieten neem ik echter ook altijd mijn kritische blik mee. Mijn werk als secretaresse bij de Stichtse Milieufederatie en het Landelijk Overleg Natuur- en Landschapsbeheer sloot aan bij mijn belangstelling, maar ook werkte ik in de geestelijke gezondheidszorg en bij een centrum voor persoonlijke ontwikkeling en bewustwording. Het voedde mijn interesse in het menselijk wel en wee. Als antwoord op de wendingen in mijn

leven werd ik ritueelbegeleider bij afscheid en bijzondere overgangsmomenten in het leven. De natuur is een grote bron van inspiratie. Toen kwam de BD-Vereniging op mijn pad. Het voelt goed om binnen mijn eigen bedrijf ook mijn steentje bij te dragen aan het versterken van de biodynamische landbouw. Mijn administratieve, communicatieve en verbindende kwaliteiten zet ik daar graag voor in."

Boeren voor Boeren

Ze beschikken over vele jaren ervaring in de biodynamische landbouw en ze zijn bereid om hun kennis en inzichten gratis te delen met minder ervaren collega's; de 19 boeren en tuinders die zich hebben aangemeld voor het project Boeren voor Boeren. Een fantastisch aanbod! Toch wordt er tot nog toe maar mondjesmaat gebruik van gemaakt. Kun jij advies van een wijze boer gebruiken? Kijk dan op bdvereniging.nl/bd-beroepsontwikkeling.

Living Farms podcasts

Met de podcastserie *Living Farms - biodynamic perspectives worldwide* laat de Landbouwsectie in Dornach mensen uit de internationale biodynamische beweging aan het woord over wat biodynamische landbouw te bieden heeft rond de uitdagingen van onze tijd. Ook zullen er korte Living-Farms-filmpjes worden gemaakt over biodynamische boerderijen wereldwijd. Luister en kijk naar podcasts en filmpjes via livingfarms.net. Heb je suggesties voor dit project? Mail Lin Bautze, lin.bautze@goetheanum.ch.

Afscheid van Marteniek Bierman

Marteniek Bierman heeft na vijf jaar besloten afscheid te nemen van het bestuur van de BD-Vereniging. Naast zijn werkzaamheden voor de Triodos Bank heeft Marteniek een Demeter gecertificeerde wijngaard op landgoed Hackfort. Begin dit jaar voltooide hij ook zijn zijn master bedrijfskunde.

Als secretaris en later penningmeester heeft hij mede ervoor gezorgd, dat de BD-Vereniging weer in rustiger vaarwater terecht is gekomen. Als penningmeester heeft hij zich ingezet om verliezen te beperken en de begroting op orde te brengen. Het Willy Schilthuisfonds was belangrijk voor hem en duidelijke voorwaarden voor het fonds werden geformuleerd. Daarnaast vond hij de inzet van vrijwilligers belangrijk en heeft hij een vrijwilligersgroep voor de Vereniging opgezet. In de coronatijd installeerde Marteniek de

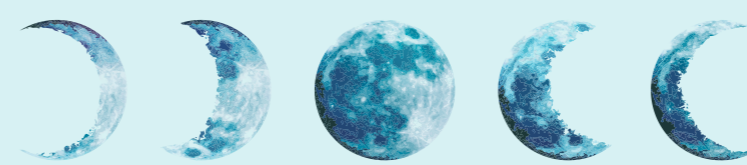
eerste digitale jaarvergadering. We waardeerden zijn vermogen om duidelijk te formuleren en een relaas samen te vatten. Zijn intentie was om de BD-Vereniging in de wereld te plaatsen. Namens de BD-Vereniging is hij nog bestuurslid bij Stichting Demeter.

Wij danken Marteniek hartelijk voor zijn bestuurlijke bijdrage en de prettige samenwerking!

Maria Inckmann van Gaalen,
voorzitter BD-Vereniging

Nieuwe website

In de afgelopen maanden hebben we hard gewerkt aan een nieuwe website die er heel mooi uitziet én overzichtelijk is. De vormgeving sluit aan bij Dynamisch Perspectief. We verwachten dat hij in oktober online gaat.

BD-AGENDA

Op bdvereniging.nl/bd-agenda vind je nog veel meer activiteiten. Organiseer je zelf iets dat past in het BD-werkveld? Mail het aan bd-agenda@bdvereniging.nl

1 okt • Preparatendag Beersche Hoeve

Met lezing door tuinder René Groenen over 'De betekenis van het (huis)dier in het landbouwbedrijf', gekoppeld aan het dierlijke element in de preparaten.

9.45-16 uur • Oostelbeers • debeerschehoeve.nl

3-16 okt • Demeter weken

Veel aandacht voor Demeter in de biologische speciaalzaken onder het motto 'eet meer impact' met info over de meer-

waarde van Demeter op het gebied van biodiversiteit, dierenwelzijn, bodemleven, vitaliteit en toekomst.

stichtingdemeter.nl

8 okt • Congres Caring Change

We moeten veranderen, maar hoe? Rond die vraag organiseren Caring Farmers en Caring Vets het congres

Caring Change in Antropia. 9.30-17.30 uur • Driebergen • caringcongres.nl

EcoStoof® - Hooikist in modern jasje

Je hebt er misschien wel van gehoord: de hooikist. Een warme pan eten werd in een, met hooi geïsoleerde, kist gestopt en het eten gaarde op een lage, constante temperatuur. Deze kooktechniek is eeuwenoud en werd vroeger gebruikt om brandstof te besparen en om de "mentale inspanning om eten te bereiden sterk te verminderen" aldus wetenschapper Jon Verriet.

De EcoStoof® werkt volgens dezelfde principes, maar dan in een modern jasje. Door de isolerende werking wordt je eten langzaam gaar, zonder dat het continu op een warmtebron hoeft te staan. Daarmee bespaar je 30% energie bij het bereiden van je maaltijd. Niet alleen duurzaam, maar ook handig voor als je tien dingen tegelijk wil doen. En het eten is ook nog eens lekkerder, want alle smaken blijven behouden.

De Ecostoven worden duurzaam, eerlijk en met de hand gemaakt in Europa. Met een EcoStoof® kun je dus met een goed gevoel de keuken in. Prijs is €99,-

Met **kortingscode DYNAMISCH** €10,- korting. Ga naar www.ecostoof.nl, kies je kleur en bestel.

Weet je **deel** van een groter **geheel**

ledenservice

Contributie per jaar normbijdrage € 50, steunbijdrage € 75, minimumbijdrage € 40 (naar keuze). Jongeren (t/m 23 jaar) en studenten (t/m 27 jaar): € 25. Beroepslid (voor boeren, winkeliers, onderzoekers, etc.): € 120, € 180, of € 100. Opgave via bdvereniging.nl.

Initiatief De BD-Vereniging is een initiatieforganisatie. Als je zelf iets wil organiseren is in de meeste gevallen medewerking van de vereniging vanzelfsprekend. De medewerking kan bestaan uit advies, een financiële bijdrage, hulp bij de publiciteit, of samen op zoek gaan naar wat jij nog nodig hebt.

Bureau BD-Vereniging
Diederichslaan 25C
3971 PA Driebergen
bdvereniging.nl
bureau@bdvereniging.nl

Help je mee?

Wil je Toekomst Zaaïen oktober 2022 helpen tot een succes te maken, bijdragen aan een boeiende winterconferentie of op een andere manier als vrijwilliger actief zijn in de vereniging? Kijk op bdvereniging.nl/vacatures.

BD-VERENIGING

0850 609044
IBAN: NL77TRIO 0212 1887 71 t.n.v.
Ver voor BD-landbouw

Bestuur Maria Inckmann-Van Gaalen (voorzitter), Albert Wegman (penningmeester), Ineke Lutters (secretaris)

Medewerkers

Jorien Quirijnen (beheerder Willy Schilthuis Fonds en coördinator), Karin Menken (bureau-medewerker), Ellen Winkel (communicatie), Joke Doorschodt (ledenadministratie), Jolanda Broekhuis (financiële administratie)

Schenken en legaten Dankzij de warme steun van veel mensen, in de vorm van giften en legaten, werkt de BD-Vereniging aan de ontwikkeling van de BD-landbouw. De vereniging is een Algemeen nut beogende instelling (ANBI). Schenkingen en legaten zijn vrijgesteld van schenkings- of successierecht. Je gift is welkom op NL77TRIO 0212 1887 71 t.n.v. Ver voor BD-landbouw.

Wil je ons opnemen in je testament of wil je meer informatie over (periodiek)schenken? Bel of mail dan met het bureau: 0850 609044, bureau@bdvereniging.nl.

BD-beroepsontwikkeling Leden die met collega's in gesprek willen over de ontwikkeling van hun werk kunnen contact opnemen met Joke Bloksma, joke.bloksma@bdvereniging.nl.

BD-preparaten en materialen daarvoor zijn te bestellen via debeerschehoeve.nl. Hier bestel je ook boeken, zaden en extra exemplaren van Dynamisch Perspectief

17 december
verschijnt het volgende
nummer van Dynamisch
Perspectief met als thema
**'Werken met
aandacht'**

colofon

© 2022 Vereniging voor Biologisch-Dynamische Landbouw en Voeding

Dynamisch Perspectief,
het ledenblad van de Vereniging voor Biologisch-Dynamische Landbouw en Voeding verschijnt vier keer per jaar.

nr 2022-2 ISSN 1389-7438
© BD-Vereniging

Redactie | Bert van Ruitenbeek (thema-redacteur) ^{svb}, Ellen Winkel (hoofdredacteur) ^{EW}, Hetty Bruins ^{HB}, Gineke de Graaf ^{sdG}, Afke Huitema ^{AH}, Lisanna Lambrechtsen ^{LL}, Jorien Quirijnen ^{JQ}

Contact | redactie@bdvereniging.nl

Aan dit nummer werkten mee | Annelijn Steenbruggen, Kalle Heesen, Tessa van Ruitenbeek, Frans Lutters, Sebo de Vries, Eva van der Weij, Walter van Groningen, Ineke Lutters, Maria Inckmann van Gaalen, Karin Menken

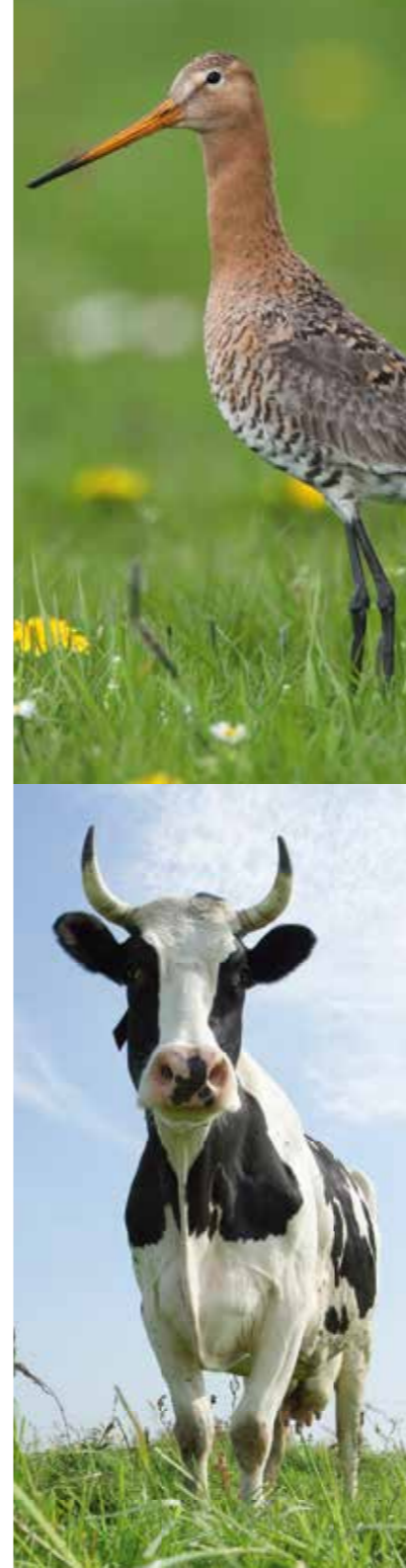
Foto's | Annelijn Steenbruggen (p5,7,9,10,22), Shutterstock (p2,11,18), SEKEM (p13), Tessa van Ruitenbeek (p17), Rosette Hendrix (p24)

Coverfoto | Annelijn Steenbruggen

Vormgeving | Gerda Peters, Fingerprint

Adverteren | Zie voor alle advertentiemogelijkheden bdvereniging.nl/adverteren

De BD-Vereniging werkt aan de ontwikkeling van de biologisch-dynamische landbouw en voeding met uitwisseling, scholing, onderzoek, advies en publicaties.

demeter

Zuiver
Zuivel®
BIODYNAMISCH

EEN STAP VERDER VOOR BODEM, DIEREN, NATUUR EN VITALITEIT

'Een stap verder dan biologisch'. Met die zin op haar verpakkingen maakt Zuiver Zuivel kenbaar dat ze een stap verder gaat dan biologische zuivel uit de gangbare supermarkt. De melk is afkomstig van 25 Nederlandse biodynamische melkveehouders, die zorgen voor meer integriteit voor het dier, meer biodiversiteit, meer kringloop en meer vitaliteit. Maar wat doen deze boeren extra en anders?

Met **meer integriteit** voor het dier bedoelt Zuiver Zuivel dat de dieren letterlijk 'heel' blijven en 'helemaal zichzelf' mogen zijn. De koeien worden dan ook niet onthoofd. Hoorns zijn doorbloed en staan in verbinding met het reukorgaan. Omdat er bij koeien met hoorns een sterkere rangorde in de kudde ontstaat, hebben de melkveehouders dan ook grotere stallen en weilanden. Zo heeft elke koe voldoende ruimte.

Voor **meer biodiversiteit** werken de melkveehouders nauw samen met Vogelbescherming Nederland. In de wei maar ook op en rond het boerenerf wordt er gezorgd voor voldoende broedgelegenheden en voedsel voor vogels. Elk bedrijf zet zich in voor natuurontwikkeling. Bij bedrijven met weidevogels is minimaal 33% van de percelen kruidenrijk grasland of is er sprake van vernatting op deze percelen.

Bij bedrijven buiten weidevogelgebieden is dit 10-15% van de percelen en is extra aandacht voor streekeigen landschapselementen. Bij alle bedrijven geldt een rustperiode op deze graslanden waarin niet gemaaid wordt tot 15 juni. Hiermee krijgen vogels de kans om rustig te broeden en hun jongen de tijd om vliegensvlug

te worden. Met hun kruidenrijke weilanden, zijn deze boerenbedrijven een trekpleister voor allerlei soorten insecten en vogels.

Meer biodiversiteit hangt nauw samen met **meer kringloop**. Door het weiland vruchtbaar te houden met eigen mest en compost, ontstaat er een rijk bodemleven. Hoe rijker het leven onder de grond is, hoe meer dieren er boven de grond een habitat vinden.

Meer vitaliteit is enerzijds het resultaat van alles wat hier boven staat. Want vitale koeien geven vitale melk. Anderzijds zijn er extra eisen voor de verwerking: biodynamische melk mag niet gehomogeniseerd worden, waardoor de vetbolletjes hun natuurlijke structuur behouden en ze een roomkraag vormen op vloeibare zuivelproducten.

Dit alles zorgt voor unieke kwaliteit zuivel met het Demeter-keurmerk.

VOOR MEER INFO: WWW.ZUIVERZUIVEL.NL

Welke toekomst wil jij zaaien?

Peet de Krom van de Kromme Lepel:
“Zaaien gaat over de essentie van het leven. Ieder jong mens zou dat een keer mee moeten maken.”

Bij **TOEKOMST ZAAIEN!** lopen we samen - jong en oud - over de akker en laten de zaden in een boog door de lucht vliegen. De boer vertelt over zijn/haar biodynamische boerderij. Over een gezonde bodem, vitale zaden en een rijke biodiversiteit als basis voor gezonde voeding.

Doe je mee? Kijk voor alle info op toekomstzaaien.nl

Za 15 oktober 13.30 uur	De Naoberhoeve	Echten (bij Hoogeveen)
Za 15 oktober 13.30 uur	De Kromme Lepel	Lepelstraat (bij Bergen op Zoom)
Zo 16 oktober 14 uur	Doornik Natuurakkers	Lent (bij Nijmegen)
Za 22 oktober 14 uur	De Kollebloem	Sint-Lievens-Esse (bij Gent)
Zo 23 oktober 14 uur	De Zaderij	Bant (Noordoostpolder)